

שושנה עזרון בת 76.

סבא שלי הוזמן לאוניברסיטה העברית בירושלים, הוא עלה לארץ עם שתי בנותיו הרווקות, הן נרשמו לאוניברסיטה כסטודנטיות על מנת לקבל ויזה, בתקופתם היה צורך באשרת עלייה מהשלטון המנדטורי כדי לעלות לארץ.

הן יצאו ברגע האחרון מאיטליה לפני פרוץ המלחמה שקרתה בספטמבר 39.

אני ומשפחתי עברנו למילאנו, שם אבי שימש סגן רב ומורה בתיכון ובמכינה לאוניברסיטה שהייתה בביה"ס היהודי, הוא לימד שם מחשבת ישראל, יהדות ומכיוון שהוא היה רופא הוא יכול היה ללמד גם ביולוגיה ומדעים. דודה שלי שהייתה נשואה טרייה לימדה שם מתמטיקה ופיסיקה באותו ביה"ס תיכון שנפתח שם ליהודים.

חווינו שם הפצצות שהיו מידי לילה אך לא חווינו את המלחמה, את הקשיים של ההורים לא ידענו כיוון שהיינו ילדים קטנים, נולדה לדודה שלי בת בשנת 1940, ב1942 נולד לה בן. בשנת 1941 נולד לי אח, היינו בבית חמישה ילדים, היה הווי של ילדים והיינו מאוד קשורים אחד לשני.

באביב 1943, לפני שהגרמנים פרשו לאיטליה נפטר הרב של פירנצה ואבי הוזמן להיות הרב הראשי של פירנצה. אבי היה איש צעיר, בן 34, להיות רב ראשי של קהילה חשובה זה יכול היה להיות פסגת חלומותיו של כל רב. אבל זה היה בתקופה מאוד לא פשוטה, סיימנו את שנת הלימודים במילאנו ובתחילת הקיץ עברנו לפירנצה, אבא שלי כבר תפקד שם כרב ובינתיים קרתה ההפיכה שהדיחה את מוסוליני, בפסק זמן הקצר הזה שליהודים כבר לא היו חוקי גזע אבא שלי עם עוד שני רבנים צעירים יזמו שחיטה של בהמה גסה כדי שליהודים יהיה בשר כשר. אצלנו בבית היה כל הזמן בשר, בשר עוף כי אבא שלי בתור רב ידע גם לשחוט והוא היה גם מוהל אז הוא שחט בבית תרנגולות ברווזים. אנחנו היינו משפחה שומרת מצוות למהדרין. דודי שאול קמפניאנו שגר אתנו במילאנו היה בנו של הרב של אלכסנדריה באיטליה, כשעברנו לפירנצה נפרדנו במגורים מהדודה והדוד כי לא מצאנו דירה מספיק גדולה ואבא שלי יזם שחיטה אבל תקופה מאוד קצרה אחרי זה נכנסו הגרמנים לאיטליה ככובשים והפעם הראשונה שהם עשו אקציה מול היהודים זה היה ברומא 16 באוקטובר, שבת חול המועד סוכות תש"ד, 43. הם קודם כל ביקשו מהיהודים שיתנו להם כופר נפש, למחרת הם אספו את היהודים, והיהודים ברומא עוד גרו באזור הגטו קרוב לגטו הישן, הם יכלו לאסוף את כולם ולקחת אותם. והם לקחו הרבה יהודים מרומא אלה שלא הצליחו להתחבא. וגורלם היה דומה לגורל כל היהודים. אבי הקים בפירנצה באותה תקופה וועד פעולה להצלת יהודי איטליה אני זוכרת את סוכות תע"ד הייתי בת 7, והיינו בסוכה היינו בביהכ"נ עם אבי ואחיי, אבא דיבר אל הקהל בסוכה של ביהכ"נ, "אני סוגר את ביהכ"נ אסור ליהודים להתקבץ יחד, תחפשו לכם מקום מסתור". באותה שבת ברומא אספו את היהודים. הוא כבר הבין שהולך להיות פה משהו מאוד לא פשוט. וועד הפעולה הזה דאג לכל היהודים שבפירנצה. הדוד שלי היה שר החוץ שלהם והם הזהירו את היהודים להתחבא. אנחנו והדודה שלי נכנסו למסתור במנזר בתוך הגטו. היינו חמישה ילדים, אימי ודודתי, חמותה של דודתי ושתי גיסותיה הרווקות. הגברים נשארו בחוץ לפעילות, הם גם הסתתרו באיזו דירת מסתור, דודי ואבי והמשיכו לעזור ליהודים להתחבא, עכשיו זה לא היה מספיק לעזור להם להתחבא, היו צריכים ניירות מזויפים, מסמכים מזויפים. כל אוכל בתקופת המלחמה קנו לפי תלושי מזון אז היו צריכים תלושי מזון

מזויפים ושמות אחרים והיו צריכים הרבה כסף כי אנשים לא יכלו לעבוד ולא היה להם כסף אז אבא שלי פתח את הקופה של הקהילה יחד עם בחורה צעירה מהוועד בשם מתילדה קצין, היא עזרה לו לפתוח את הקופה של הקהילה כדי להיות שניים שפותחים אותה. הם הוציאו את כל הכסף, זו הייתה קהילה עשירה והיה שם הרבה כסף, אבל הכסף הלך ואזל, ואז הם פנו לארכיבישוף. אבא פנה אליו, קבע עימו פגישה ואמר לו שאנחנו צריכים עזרה במקומות מסתור ובכסף הוא אמר כל מה שאתם צריכים אתם יכולים לקבל ונתן הרבה כסף ופנה לכל המנזרים באזור פירנצה, כנסיות כמרים וביקש מהם לעזור ליהודים וגם אחד מהכמרים שהיו אצלו הוא ייעד אותו לוועד של אבא שלי שיעזור לוועד בתיאום של מקומות, אנחנו היינו שם במנזר. בינתיים אמא שלי ילדה בת, היא נכנסה בשם בדוי לבית חולים ויצאה, הפרטיזנים הבריחו אותה עם חווה התינוקות בחזרה למנזר, מאוד שמחנו שיש לנו אחות אבל בוקר אחד המשפחות התארגנו, אנחנו היינו בתוך המנזר ושמרו לנו על מסגרת, לימדו אותנו בבוקר לימודים, היינו ילדים של ביה"ס אני בת 7 ואחי בן 6 היינו צריכים ללמוד אז אמי ודודתי לימדו אותנו בבוקר אבל זה לא ארך הרבה זמן כי אז יום אחד יצאנו מהמנזר ולא ידענו למה, התחלו להסתובב בפירנצה, זה היה כבר חודש נובמבר והיה קר מאוד וטיילנו עם אמא ועם עגלה של תינוקת, עם אחי דניאל שהתחיל ללכת מאוד מאוחר והיה לו קשה ללכת ואנחנו שני הגדולים השתדלנו לעזור לאמא אני ודויד, בערב נכנסנו לאיזה בית מוזנח להפליא, ואנשיו הסכימו לתת לנו לישון בלילה, ובבוקר כשקמנו מיד החוצה, בעלת הבית לא רצתה להסתכן, היא קיבלה הרבה כסף מאמא שלי וככה כל ערב מצאנו מסתור בבית אחר אבל כל היום הסתובבנו בחוץ בקור, אלו היו אנשים עניים שרצו את כספנו, ובבוקר בעלות הבית זרקו אותנו. ואז יום אחד בלילה כשהלכנו לישון ואמא התפללה אתנו קריאת שמע על המיטה כמו בכל ערב היא ביקשה שנוסיף תפילה לשלום אבא, תפילה שהיא המציאה באיטלקית כדי שאנחנו נבין אותה ואנחנו לא שאלנו כי בתרבות של אז ילדים לא שאלו שאלות, מה קורה, למה אנחנו בורחים, רק דבר אחד ידענו אסור להגיד שאנחנו יהודים, החליפו לנו את השמות, לכל אחד מאתנו היה שם יותר גוי, וככה זה היה הדברים היחידים שידענו. אחרי יומיים מצאנו את עצמנו בבית המסתור של סבא וסבתא, ההורים של אמא כי ההורים של אבא כבר היו בארץ ובלי אמא, אמא נעלמה ואז לא שאלנו איפה אמא, ארבעה ילדים בבית של זוג זקנים סבתי היו בני 61, וסבי 71. אני בת 76 כיום. הם היו נראים לי מאוד זקנים ולא מתאימים לגדל ארבעה ילדים קטנים, תינוקת בת 40 יום. לאחר שהיא שמה אותנו בבית של סבא וסבתא נעלמו עקבותיה. בערב כשהלכתי לישון, והתפללתי לבד קריאת שמע על המיטה, הוספתי לשם של אבא בתפילה שאמא המציאה גם את השם של אמא כי הבנתי שמהו רע קרה גם לו וגם לה ולא ידענו מה. אנחנו היינו שם כמה ימים והיום אני יודעת שחיפשו לנו משפחות להסתתר בהם ואז לאט לאט הילדים יצאו מהבית קודם יצא דניאל אח"כ חווה ואז דויד ואני נשארתי לבד בבית עם סבא וסבתא, דודתי דאגה לנו מרחוק, לנו לילדיה לחמותה ולגיסותיה, היא הייתה בסה"כ בת 26. ואז סבתא ליוותה אותי לכרכרה שעמדה בפינת הרחוב, עליתי עליה, בתוך היו 2 נזירות, אני מסתכלת ורואה את סבתי מתרחקת עם פנים קודרות וחשבתה שהיא עצובה כי היא נפרדת ממני, לא ידעתי מה מעיק עליה כל כך ומאותו רגע אני לא זוכרת כלום עד למחרת בבוקר, פתחתי את העיניים וראיתי ממולי את התמונה של מריה הקדושה עם הילד והייתי בטוחה שאני חולמת, עצמתי את העיניים בחזרה ושוב פתחתי ושוב אני רואה את אותה תמונה נוראית ולא הבנתי למה התמונה כל כך מוזרה נכנסה לחלון שלי, בת של רב, ולמה אני חולמת על מריה, אבל אז הסתכלתי

על המיטה לידי, מיטה קטנה שכבה בת דודתי שרה, מכורבלת עדיין במיטה וישנה הבנתי שזה לא חלום רע, זו מציאות רעה, הסתכלתי החוצה, היו חלונות מסורגים ומקושטים, בחוץ עמדו שמים אפורים, גשם, שמיים בכו על מר גורלי, עצים ערומים, הכל היה אפור ועצוב, לא הספקתי הרבה לחשוב על זה כי מיד נכנסה הנזירה, העירה את כל הבנות, זה היה חדר מלא בנות ולימים הבנתי שזה היה בית יתומות לילדות בלי משפחות. מהר לקום וללכת להתפלל, בת דודתי לא הייתה חייבת ללכת להתפלל כי היא הייתה קטנה בסה"כ הייתה בת 3 וחצי. אני בת שבע וחצי וכבר ידעתי לקרוא, ושמו לי ספר תפילה ביד, קודם כל נכנסתי לכנסיה נזירה לימדה אותי לכרוע להצטלב ואני חושבת בליבי, מה כל החיים כשהיינו ילדים ושיחקנו על הברכיים על הרצפה אז ההורים אמרו לנו אל תעמו על הברכיים זה מנהג הגויים ועכשיו אני כורעת ומצטלבת ועוד מתפללת את התפילות שלהם ואני כל פעם כשהם התפללו בלחש אני התפללתי מה שידעתי מהתפילות שלי, קריאת שמע, המוציא וברכת המזון, קטעים קטנים של ילדה ועוד פעם חוזר חלילה לא ידעתי מה שאני יודעת היום שרוב התפילות שלהם זה מזמורי תהילים שלנו והרגשתי בתוכי כל כך חוטאת כל כך לא בסדר, ואז הלכנו לאכול וגם שם לפני האוכל תפילה ואחרי האוכל תפילה שבסה"כ דיי דומה לתפילות שלנו-כמו שאנחנו מברכים המוציא וברכת המזון וזה היה נראה לי חטא עצום ואנו קיבלנו הוראה מאבא שבגלל פיקוח נפש אנחנו חייבים לאכול הכל ועוד במנזר הראשון שהיינו שם אני פשוט הרגשתי שהאוכל לא עובר לי ובבית אמרו לנו לא לאכול בחוץ כי יש אוכל לא כשר, ופתאום לאכול הכל מה אני יודעת, איזה בשר זה, אם שחטו אותו אפילו אם זה תרנגולת, האם שחטו במטבח האם המליחו כמו שאמא עשתה, לא ידעתי והייתי חייבת לאכול את זה כדי שלא ירגישו שאנחנו יהודים, וזה מה שאמרו לנו אם אתם עושים בעיות באוכל תכף יחשבו שאתם יהודים ואסור להם לחשוב שאתם יהודים אז אכלנו וזהו וידעתי שזה אוכל טרף אבל היה לי אישור של הרב של אבא שלי בקיצור היינו שם כמה חודשים מידי פעם אני הרגשתי מאוד אחראית על שרה היא הייתה בת שלוש וחצי בערב כשהלכנו לישון אני ראיתי כל היום, היא ישבה עם הנזירות במטבח והם סיפרו לה סיפורים על הצדיקים שלהם, על הקדושים שלהם אז בערב אחרי שהאורות כבו והנזירה התורנית חשבה שכולן ישנות אני הייתי נכנסת אליה למיטה מתפללת איתה קריאת שמע ולוחשת לה באוזן תזכרי שאת לא אמיליה את שרה ואת יהודייה אבל אסור לספר את זה לאף אחד. אני לא יודעת מאיפה היה לי הרעיון הזה מאיפה זה בא לי כי אח"כ אחרי שנים כששמעתי על ילדים ששמו אותם במנזרים ואיבדו את הזהות שלהם והם לא ידעו מה שמם אפילו המקורי אז אני חשבתי איך היה לי רעיון כזה שתגיד לה שתזכור שקוראים לה שרה, לא יודעת. כל פעם כשדודה שלי באה לבקר והיא באה מידי פעם לבקר רכובה על אופניים עם גיסתה מרים, הן באו שתיהן והן נראו לי שהן לבושות לא צנוע כי הנזירות הולכות לבוש צנוע כמו הדוסיות של עם ישראל והן הלכו עם חצאיות עד הדרך רכובות על אופניים חשבת הן לא צנועות. וכל פעם כשהן באו ביקשתי מדודה שלי שתוציא אותנו משם, והיא שאלה אותי רע לכן? מתייחסים אליכן לא יפה? קר לכן? אין מספיק אוכל? הכל היה בסדר, התייחסנו אלינו נהדר והיה מספיק אוכל ולא היה קר כי היה חימום כמו שצריך אז למה את רוצה שאני אקח אותך מפה, לא יכולתי להסביר מה שהרגשתי, הרגשתי שהם רוצים להציל לא רק את הגוף אלא גם את הנפש מה שהם קרואים להציל את הנפש. סבתא שלי הייתה בקשר עם דוד ועם דניאל, תמיד היה מישוהו בקשר והמשפחה שאמצה את דניאל היו בקשר עם המינקת שלקחה את חוה, זה היה קשרים שהיו ודודה שלי הייתה באה וכל פעם ביקשתי ממנה ויום אחד מאוד יום טוב 8 במאי 44, שנה לפני המלחמה ואני זוכרת את היום הזה כי 8 במאי יש לי יום הולדת היא באה עם כרכרה

לקחת אותנו, היא ביקשה שניקח את החפצים שלנו ואנו הולכים ואז יצאנו וכל אחת מאתנו הלכה למשפחה שלה, לא ידעתי לאן שרה הלכה אבל אני ידעתי שהלכתי למשפחה של פרטיזנים, זוג פרטיזנים עם ילדה בת שנתיים וחצי וסבתא. והם לקחו אותי, קודם כל כי הם היו פשיסטים, פרטיזנים וחוף מזה כי לסבתא היה קשה עם הילדה ואני יכולתי לשחק עם הילדה ולפנות לסבתא קצת זמן הרגשתי קצת כמו משרתת אצלם אבל הרגשתי טוב, ברוח חופשית אף אחד לא אמר לי מה לעשות, להתפלל לא להתפלל כן ללמוד לא ללמוד. גם למדתי שם במנזר הרבה לימודי דת והם יודעים לתקוע את זה בראש טוב טוב והם היו מספרים על ישו ועל שהיהודים הורגים ילדים כדי לעשות מהדם שלהם מצות ואני ידעתי שזה לא יכול להיות כי אני ידעתי שליהודים אסור לאכול דם כי אמא שלי הייתה מכשירה בשר ואני ראיתי. וכל הדברים האלה מאוד הפריעו לי שם ואצל המשחה הזאת הרגשתי הרבה יותר טוב, הייתי שם קצת יותר מחודשיים ויום אחד חס מאוד סבא שלי הופיע ואמר לי קחי את החפצים שלך אנחנו הולכים, לאן הולכים? לסבתא, הייתי מחוברת לסבתא הזאת מאוד, סבתא זאת הייתה מילת קסם. לא ידענו כלום רק שיש מלחמה והפצצות. רצנו בכל פירנצה, סבי הלך עם מגבעת ועם מקל, מידי פעם הוא היה מוריד את המגבעת ומנגב את הזיעה מהקרחת, דאגתי לו ואמרתי לו סבא בוא נעצור קצת, תנוח. והוא אמר היום לא עוצרים היום רצים באמצע הייתה אזעקה וכולם רצו למקלטים, אמרתי לו סבא בוא למקלט, הוא אמר שאנחנו לא נכנסים למקלט המפציצים לא רוצים להפציץ אותנו רוצים להפציץ נקודות אסטרטגיות בפירנצה וזה לא פה. והמשכנו לרוץ, רצנו אולי שעתיים עברנו את כל פירנצה ברגל זו חתיכת עיר. וכשהגענו לבית של סבתא, היא חיכתה לי במעלה המדרגות ואני פשוט טסתי אליה ובחיבוק שלה פשוט התחממתי והלב שלי התחיל להפשיר כי לב אבן כבר. ושאלתי אותה למה לקחתם אותי סוף סוף, אז היא אמרה כי צבאות בעלות הברית קרובים מאוד לשערי פירנצה ואנחנו נמצאים בצד הדרומי ביותר של העיר, מפה הם ייכנסו, מהשער שמוביל לרומא לפירנצה ולכאן הם ייכנסו ראשונים ולקחנו אותך כי במקום שהיית זה המקום האחרון שאליו הם מגיעים הצבאות המשחררים, באמצע יש נהר שחוצה ומעכב את החיילות לעבור וגם זה ייקח זמן עד שכל העיר תכבש ובינתיים רצינו שתהיי פה, ובאמת כעבור יומיים שלושה בלילה כולם היו במקלט ובלילה כולם סיפרו ששמעו את השרשראות של הטנקים אני לא שמעתי כלום קמתי בבוקר, הקטע הזה של פירנצה היה משוחרר כמובן לא ידענו שום דבר מה עלה בגורל אף אחד ולקח עוד שלושה שבועות עד שכל העיר שוחררה ועד שהתאחדנו עם כל אלה שהיו מעבר לנהר דניאל דויד שניהם היו מעבר לנהר דודה שלי הילדים שלה ושמענו איפה הם היו. סבא לקח אותי כי אני הייתי במקום רחוק, אסטרטגי שצפוי להפצצות, האחרים היו במקומות שלא היה צפויים להפצצות, בסופו של דבר התאחדנו בבית של סבא וסבתא ואז אספר לך איפה היו כל הילדים דוד היו אצל משפחה, קראו להם אצייר ואנה קולציי היה להם ילד שהיה בגיל שלו, קראו לו פייר והם אמצו אותו כאילו שהוא בן דוד של הילד שלהם שההורים גרים בצפון המופצץ, הוא היה בלונדיני עם עיניים כחולות היה קל מאוד לקחת אותו כי הוא המראה שלו לא הסגיר את יהדותו והוא היה אצלם והוא טען כל הזמן ואמר לסבתא שלי תדעי לך שאצייר קולציי משתף פעולה עם הנאצים וילד בן שש וחצי אומר לסבתא שלי שהוא משתף פעולה עם הנאצים והוא לקח אותי רק כדי שיהיה לו אליבי, ילד בן שש וחצי.

סבתא שלי אמרה אתה מדמיין כרגיל, אתה ילד בעל דמיונות, זה בטח לא נכון ובסופו של דבר אחרי המלחמה הביאו את מר קולציי למשפט על שיתוף פעולה והוא אמר הצלתי ילד יהודי, תביא

עדים, אנחנו היינו בארץ כבר ואח של סבא שלי הלך להעיד לטובתו שהוא הציל את דוד קסוטו והוא יצא זכאי ומה שדוד אמר היה נכון ודניאל היה אצל משפחה של אנשים פשוטים פועלים שהיו חשוכי ילדים וקיוו שדניאל יהיה הילד שלהם, הבן שאין להם והם הרעיפו עליו את כל אהבתם. איך הגענו לקולצי זה היה האופה שהיה לו מאפיה ליד הבית של סבתא רבא שלי. והכיר את קולצי האלה והוא חיבר בין השניים הוא היה פרטיזן הוא לא ידע שהוא משתף פעולה. והמשפחה הזאת היה לסבתא שלי בן דוד שנשא אישה נוצרייה והמשפחה החרימה אותה כשהתחילו כל הדברים הוא התייצב אלנו בבית ואמר אתם החרמתם אותי, עכשיו אתם יכולים לקבל ממני עזרה, מה אתם צריכים, סבתא שלי אמרה לו יש לי פה ארבעה ילדים תמצא להם מקום מסתור הוא אמר בשביל דניאל יש לי מקום ליד בית חרושת גדול לעורות יש לי פועלת שנורא רוצה ילדים ואין לה וזה היה השידוך, הם אהבו אותה אהבת נפש וגם לאחר המלחמה הוא נשאר אצלם עד שעלינו לארץ כי בהתחלה הם אמרו אנחנו נמסור אותו רק להורים שלו אבל בסופו של דבר עלינו לארץ ושרה כשנפרדנו הלכה למשפחה שהיה להם בפאתי פירנצה שדות שהם גידלו שם חקלאות והם לקחו אותו, בתוך השדה הייתה להם מערה וכשהגרמנים היו מסתובבים הסבא היה לוקח אותם על הכתפיים כיוון שהיו להם סנדלי עץ ולשרה היה קשה ללכת איתם. הוא היה רץ איתה לתוך המערה עד שהגרמנים זזים זה יכל לקחת ימים והיום באים ומביאים לו אוכל, ראובן היה אצל משפחה כומר פרוטסטנטי, הכמרים היו מתחתנים והם היו ללא ילדים, וראובן הגיע אליהם כשהוא לא מדבר, עם רשימה של 10 מילים שהוא ידע הם גידלו אותו כיהודי, לימדו אותו קריאת שמע, המוציא לימדו אותו מה שיהודי צריך כי אצל פרטסטנים אין רצון לעשות נפשות. ואלו היו המשפחות. אחותי חוה הלכה למינקת בכפר הקרוב לפירנצה, היא הייתה בת 40 יום ומריו סנטריני האב המאמץ של דניאל היה איש הקשר ומידי פעם הלך לשם, כשהיא הייתה בת 4 חודשים הוא בא לבקר ונאמר לו שהיא נפטרה באותו לילה, אמרו שהיא הייתה חולה, אולי בדלקת ראות. אך לא ידוע אם כך באמת היה או שמא הם הרגו אותה כי פחדו מהגרמנים. בקיצור מה עושים יש גופה של תינוקת, מריו לקח את הגווייה של אחותי והלך לעירייה ואמר תשמעו לי ולאשתי אין ילדים, הייתה לי מאהבת והיא ילדה לי תינוקת, אשתי לא צריכה לדעת מזה. התינוקת נפטרה ואני מבקש שתקברו אותה. כך היא הובאה לקבר. ואחרי המלחמה אחרי שהיינו בארץ, מריו סטריני הלך לקהילת פירנצה, לרב ואמר לו תשמע, אני יודע את מקום קבורתה של חוה קסוטו אני רוצה שתביאו אותה לבית קברות של יהודים, הוציאו אותה מהקשר שלה וקברו אותה בבית קברות יהודי בפירנצה.

לא ידענו מה קרה לאבא ואמא ולא העזנו לשאול וגם סבא וסבתא לא ידעו כלום, הם לא יכלו לענות לנו כאילו נעלמו, התאדו. בינתיים שני חיילי בריגדה בפירנצה פתחו ביה"ס יהודי לילדים יהודים שהתקבצו להם מכל מקום וניסו לתת לנו הרגשה של ילדות עוד פעם. חוץ מזה שהם נתנו לנו ארוחת בוקר וצהרים, כי היה מחסור גדול במצרכי מזון וכל בוקר פעם ראשונה טעמתי דייסת סולת מתוקה כי באיטליה לא אוכלים דייסת סולת מתוקה אלא מלוחה. אבל היינו רעבים ואכלנו מה שנתנו וגם בצהרים היה אוכל. וחזרנו אחרי מביה"ס אני ודוד לבית של סבא וסבתא. וביום שיש היינו מקבלים מחיילי הבריגדה שק גדול חום מלא ממתקים ושוקולד וריבות וכל מיני דברים טובים שיהיה לנו לשבת שם התחלנו לחיות מחדש. בינתיים המלחמה עוד נמשכה כי פירנצה שוחררה בספטמבר 44 והמלחמה נמשכה עד מאי 45. ובינתיים סבא שלי הפעיל את כל הקשרים שלו בארץ כדי להשיג בשבילנו אשרות עלייה והוא הצליח, הוא היה חבר של יצחק בן צבי וכך

השיג לנו אשרות עליה, לסבא וסבתא, ל3 ילדים לדודתי ושני ילדיה, לחמותה ולשתי גיסותיה, לאחות של סבתי לבעלה ולבנה, יצאנו לדרך לארץ ישראל תמיד סיפרו לנו שבארץ ישראל לא יורד גשם, התכוונו להגיד שבקיץ לא יורד גשם כי יורד ב"ה, ואנחנו עשינו דרך מאוד ארוכה כדי להגיע לאוניה כי היינו צריכים לנסוע והמסילות ברזל היו מקולקלות ולא היו קרונות נוסעים אלא רק קרונות בקר, ונסענו עם קרונות בקר פתוחים כל הדרך, וחנינו בכל מיני, חניה אחת עשינו בצ'ינצ'יטה זו עיר הסרטים של רומא שם באולמות ענק שוממים פרסו מזרונים על הרצפה ואנשים התארגנו לשינה ואנחנו הילדים שיחקנו לנו הקמנו קבוצות בנות נגד בנים וילדים..

ודניאל היה מאוד כרוך אחריי כי הוא לא זכר אף אחד מהמבוגרים הוא זכר אותי ואת סבתא שלי בקושי וסבתא שלי ניסתה כל הזמן לשחרר אותי שלא יהיה לי עול כזה אבל אי אפשר היה כל כך, אני הרגשתי שאני אחראית עליו. ובסוף היינו בצ'ינצ'יטה, בעיר בארי באיזה מחנה צבאי עם מיטות קומתיים בכל מקום חנינו עד שבאה הרכבת והובילה אותנו, בסוף הגענו לטראנטו זו העיר של בן הסוליה והעקב של המגף האיטלקי מפרץ ענק ושם חנתה אונייה עלינו עליה והפלגנו לא"י הפלגה מאוד קשה, חודש מרץ הים מאוד סער לא ידענו שכל הים הזה ממוקש בכלל ואנחנו הלכנו לקראת סכנות שלא הכרנו אותם והאונייה הייתה ממש כקליפת אגוז, אונייה קראו לה פרינסס קתלין, שם נהדר אבל זו הייתה סתם סירת חופים כזאת לא משהו גדול ושם הצטופפנו המון אנשים וראובן חלה בטראטו עוד לפני שעלינו לאוניה היה לו חום מאוד גבוה ואמרו לדודה שלי אם את רוצה לעלות לאוניה אל תספרי שהילד חולה אז היא לא סיפרה כשהיינו בלב ים היא פנתה לרב חובל ואמרה הילד שלי חולה יש לו חום אני לא יודעת מה לעשות היה רופא באוניה אבל דודה שלי אמרה שזה היה נראה כמו רופא שלא ראה אף פעם חולה ובוודאי לא ילד חולה נתנו לו להורדת חום ורב חובל הקצה לדודה שלי תא באוניה כולנו ישנו באולמות על ערסלים, גם הזקנים גם הצעירים כולם ישנו על ערסלים והיא קיבלה חדר הכניסה שלם גם את חמותה ואת ראובן, הפלגנו ארבעה ימים בים סוער הפלגה שהיום לוקחת חצי יום והגענו לחיפה בדרך ראינו את הכרמל מרחוק בסיפון הייתה הורה סוערת אנחנו הילדים הצטרפנו להורה היו הרבה צעירים על האוניה והיו גם מיוגוסלביה אנשים שאספנו בדרך מיוגוסלביה ולימים גילינו שחבר שלנו שהיה אתנו באותו גודד בצופים ובאותו גרעין אנחנו היינו באותה אונייה בדרך ארצה, הוא בא מיוגוסלביה ואנחנו מאיטליה זה היה ממש משעשע מסכן הוא נהרג בתאונה בגיל מאוד צעיר. הוא עבד ביקב של הבעל השני של אמא שלו והתפוצץ שם מיכל של אלכוהול והוא נהרג.

אנחנו הגענו דבר ראשון שראינו יורד גשם שוטף אכזבה ראשונה מא"י אמרו לא יורד גשם אבל לא היו לנו הרבה אכזבות, דבר ראשון ירדנו, ריססו אותנו בדידיטי המבוגרים הסבירו לנו שאנחנו באים מארץ של מלחמה ושלא נביא חרקים לארץ, אח"כ היינו צריכים להיכנס לתקופה של מה שקוראים קרתנה זאת אומרת, המתנה של 40 יום כדי שלא נביא מחלות לארץ אז לשם זה נסענו לעתלית והכניסו אותנו למחנה עתלית אפילו שלא היינו מעפילים היינו עם אשרות אבל לפני זה הייתה קבלת פנים על הרציף, קבלת פנים ענקית כל ראשי הישוב היו שם כי זו הייתה האוניה הראשונה שהגיעה מאירופה מאז פרוץ המלחמה ואז ראיתי את דודה שלי רצה לעבר בן אדם שהיה שם נופלת על צווארו ובוכה והיא הייתה כמו צוק איתן כל השנים, כל הזמן, לא הבנתי מה קרה התברר לי שהאיש היה רופא הילדים שלה בפירנצה והוא היה בין החשובים שבאו לקחת את העולים והיא אמרה לו שראובן חולה מאוד והוא מיד טיפל בכל העניין ושלח את שניהם לבית חולים בחיפה התברר שהיה לו טיפוס וכולנו שלא היינו חולים הלכנו לבידוד בעתלית והוא שהיה באמת חולה הלך לביה"ח אבל נפרדנו ככה מהדודה ושם על הרציף הגישו לנו כוסות חלב חם

ותפוזים כל אחד יכול היה לבחור מה הוא רוצה, אני בחרתי כוס חלב חם כל כך הרבה זמן לא שתיתי חלב כי היה מחסור במזון וזהו ואז עלינו לאוטובוסים והגענו לעתלית והיינו בעתלית כמה ימים אנחנו הגענו ביי"א בניסן לארץ וסבא שלי הפך עולמות כדי שבליל הסדר נהיה בבית והוא בבית שלו אז הוא באמת הצליח, הוא הצליח להוציא את סבא וסבתא את אחותו בעלה ובנם ואת שלושתנו הילדים, עלינו לאיזה אוטובוס מקרטע נסע איזה 4 שעות מעתלית לירושלים, והגענו ממש כמעט עד הדלקת נרות של ליל הסדר, והגענו לירושלים רחוב יפו, רחוב שומס לגמרי אף כלום משום מקום, צצו שתי מוניות ערביות ובאו לקחת אותנו דודה שלי ובן דוד של אבא שלי ראובן הרטו הם באו לקחת אותנו אז שתי מוניות ערביות, במונית אחת סבא וסבתא שלי נסעו לדודה שלי לאחות של אמא הבת שלהם שגרה בכפר עברי, קרוב לירושלים קרואים לזה עכשיו אחרת לא זוכרת, אז נפרדנו מסבא וסבתא, ולמונית אחרת נכנסנו ככה, דודה לי שבאה לקחת אותנו אחות של סבא בעלה בנה ושלושה ילדים, שמונה אנשים המבוגרים ישבו הילדים ישבו על הברכיים של המבוגרים והצעירים עמדו בתוך המונית כפופים והגענו לבית של סבא וסבתא כולם לתוך הבית סבא וסבתא שלי גרו בדירה ברחוב עזה בירושלים זוג ושתי הבנות הרווקות שלהם 4 אנשים. הגענו היינו עוד 8 אנשים וכולם נכנסו לכולם היה מקום, איך? אנחנו לא יודעים והיה הסדר וגם אורחים זוג איטלקים ובנם הוזמנו ואנחנו נפרדנו מסבא וסבתא שהיו הכי קרובים לנו והאנשים שהיו הכי קרובים לנו אחות של סבא והבעל שלה כי אותם הכרנו, והבעל של אחות של סבא היה באמת נפלא, הוא דאג לנו כי כולנו היינו מטושטשים מהנסיעה, כמובן האכילו אותנו הילדים לפני ליל הסדר, שרנו "מה נשתנה?", שאלנו את ארבעת הקושיות והלכנו לישון. שם נולדתי מחדש בארץ ישראל, זהו וידיעות הגיעו אלינו יותר מאוחר מה שאנחנו אבא שלי ידע שפות אבל לא ידע יידש כי יהודי איטליה הם ספרדים ולא יודעים יידיש. יהודים מכל העולם הגיעו לאיטליה, פליטים מבגליה, מהולנד מפולין שכבר עברו את כל הארצות והגיעו לאיטליה וחיפשו מקלט וכשהם הגיעו לצפון איטליה אמרו להם רדו דרומה בפירנצה יש רב צעיר שיעזור לכם, ואם לא אז תמשיכו דרומה עוד יותר. בקיצור הגיעו המון פליטים הוא עזר לא רק ליהודי אירופה אלא ליהודים מכל העולם שהגיעו לפירנצה, אנחנו יודעים היום על סמך עדויות של כמה משפחות, עם כולם הוא יכול היה לתקשר או באנגלית, או בצרפתית או בעברית. אבל יהודי אחד לא ידע כלום חוץ מיידש והוא שכר לו מתורגמן והמתורגמן הזה תרגן מגרמנית לאיטלקית מסתבר שהמתורגמן הזה היה שתול וכשהוא שמע שהם מתאספים, פעם אחרונה שהוועד מתעסק פעם אחרונה ואח"כ כבר מתפזר כי רוב היהודים כבר סודרו במקום מסתור אלה שכבר הגיעו, הגיעו אסאס ותפסו את כולם חוץ ממתילדה שהיא איתרה להגיע כי היא חששה שעוקבים אחריה, ואז היא עשתה כל מיני סיבובים וכשהגיעה ראתה שמוציאים את כולם למשאית ואז היא הודיעה לאמא שלי ולדוד שלי שאול קמפניאנו, אמא שלי חנה קראו לה היא החליטה שצריך הוא היה עדיין בבית סוהר בפירנצה נודע לה שהוא היה שם והיא רצתה לנסות לשחד שומר שיבריח אותנו החוצה וניסו למצוא כל מיני דרכים וכסף הם קיבלו מהכנסייה היה להם והדוד שלי תמך בה ודודה שלי אמרה להם אל תעשו את זה מסתובב פה מישהו מרגל, שתול אל תעשו את זה והם לא רצו לשמוע היא אמרה אם אתם תפלו ברשת אז אני נשארת פה עם 6 ילדים המבוגר האחראי היחיד, הם לא רצו לשמוע לה, הם הלכו לאיזה פגישה שנקבעה ויחד עם רפאל קנטוני הם היו 3 רפאל היה מהוועד שאבא שלי הקים שהוא גם כן לא נתפס והם נכנסו שלושתם לפגישה ונתפסו, הם הובהלו לבית כלא בפירנצה, בבית כלא בפירנצה אמא שלי הכחישה שהיא אשתו של אבא כי היא פחדה שבאמצעותה אם הם יגידו לו שהם מענים אותה אז הם יוציאו ממנו ידיעות איפה

יהודים מסתתרים, השתול הזה בעצם רצה כמה יהודים שיסתתרו כי שיוכלו להוציא ממנו איפה הם מסתתרים, ואבא שלי לא הסגיר ואמא שלי לא אמרה שהיא אשתו וביום שנודע לה שלמחרת לוקחים את אבא שלי צפונה ואח"כ מזרחה אז היא אמרה שהיא אשתו והיא רוצה לנסוע איתו והם נסעו יחד ברכבת עד אושוויץ, קודם למילאנו הם היו שם באיזשהו בית סוהר שם היה זוג שרצו להתחתן ואבא שלי השיא אותם והיו כלל מיני סיפורים בדרך, אבא שלי אסף סביבו אנשים והפיח בהם רוח ואמונה שבסוף יהיה בסדר ושיחזיקו מעמד שלא תיפול רוחם ובסופו של דבר הם הועמסו על רכבות כמו כל היהודים בכל אירופה ובאשוויץ הופרדה דרכם, הפרידו בין הגברים לנשים ברמפה באושוויץ. זה היה שלב א' שאנחנו שמענו שנודע לא לנו הילדים, לילדים לא סיפרו כלום ואז בחודש אוגוסט הגיע מברק 1945, 3 חודשים אחרי סוף המלחמה אנחנו היינו אצל משפחה היו שם בנות בגיל שלנו, דוד ואני היינו שם. באה דודה מילכה לקחת אותנו היא אמרה בואו מהר הביתה יש בשורה טובה, באנו הביתה היה מברק מאמא שהיא חזרה. והיא נמצאת בפירנצה אצל אח שלה 3 חודשים לקח לה לחזור לאיטליה עד שהיא שוחררה בטרזין. הם רצו שם להשמיד את כולם העבירו לשם מכל מיני מחנות כל הזמן ורצו להשמיד שם את כולם אך הרוסים או האמריקאים הקדימו אותם ואז היא החלה לנוע עם חברות הם עברו משם לצכיה, בסופו של דבר היא הגיעה לטרייסטה שזו עיר שפעם זה יוגוסלביה ופעם זה איטליה. ומשם הם הועברו לאיטליה והדוד שלי שהיה עדיין בפירנצה אח של אמא, דוד פיירו, שהיה לו כבר קשר עם חיילי הבריגדה הוא היה פרטיזן היה לו ילד שגם היה באיזה מנזר בזמן המלחמה והוא ואשתו היו פרטיזנים. ביקש מאחד הנהגים שייסע לקחת אותה והוא הביא את אמא שלי חזרה לפירנצה ושם הדוד שלי טיפל בה והיא שלחה מברק שהיא חיה וסבא שלי שוב הפעיל את כל הקסמים שלו, ואז בחודש נובמבר היא הרגישה יותר טוב ועלתה לארץ. היא באה לבית של סבא וסבתא בית מ"גומי" שהכיל את כולם אבל בינתיים מהר מאוד הגיס של סבא שלי הבעל של אחות של סבא שלי, שליין קראו לו, הוא היה ממוצא פולני הוא היה יהודי פולני שנולד בפולניה והוא מיד הגענו בערב פסח ביום הראשון של חול המועד הוא יצא העירה לירושלים וחיפש חברים הוא ידע יידיש ומצא חברים דוברי יידיש מיד מצא חברים שאולי היו מהעיר שלו או שהכירו את המשפחה שלו, מיד מצא עבודה והם יצאו לדירה שלהם. אז כבר 3 אנשים יצאו נשארנו בבית 3 ילדים עם סבא וסבתא. אימי לא ידעה מה עם אבא אך אנחנו קיבלנו הרבה עדויות על אבא שלי. זה היה הסיפור של אימי, היא נפרדה מאבא שלי שם היא קיבלה ממנו פתק במוצאי יום כיפור תש"ה סוף 44 היא חיכתה בחוץ בצאת הכוכבים כדי לאכול, היא שמרה את המרק שלה לצאת הצום, ובפסח היא החליפה את כל מנות המזון שלה של כל השבוע בתפוח אדמה אחד, זה מה שהחזיק את האנשים, האמונה, היא עזרה להמון אנשים וגם אבא שלי, המון אנשים הכירו אותו שם כי הוא עזר להמון אנשים, עזר במקומות של התופת, עזר ככל שיכול וגם הפיח רוח אמונה בהם. כשהם היו בדרך ברכבת שכבר הובילה אותם לאושוויץ, צפון איטליה בשלב מסוים היא אמרה לאבא שלי תראה ברכבת יש מקום עיכול והיא נוסעת לאט, בוא נקפוץ, הדלתות היו פתוחות. והוא אמר לה לא קופצים, אני לא יכול לעזוב את האנשים האלה שאני מפיח בהם רוח ואמונה אבל אותו קנטוני שנתפס יחד עם אמא שלי קפץ בדיוק במקום הזה וניצל והוא רצה להשפיע על הדוד שלי שגם היה בקרון שיקפוץ, אך הוא לא קפץ. אמא שלי חזרה, על אבא שלי אנחנו שמענו הרבה עדויות הוא היה אומר לכל האנשים שהוא פגש בדרך במקומות האלה, מי שניצל שישלח מכתב לאבא שלי פרופסור קסוטו, פלסטינה, ארץ ישראל זה יגיע, כולם הכירו אותו ובאמת הגיעו מכתבים שהיה כתוב פרופסור קסוטו ארץ ישראל, הגיעו לסבא שלי מכתבים כאלה שאנשים אמרו אנחנו פגשנו

את הבן שלך בתופת הוא בטח יחזיק מעמד הוא היה חזק וחסון וסבא שלי האמין באמת שהוא היה חזק וחסון ובמקום הזה שהוא היה בסוף לפי העדויות שהוא קיבל, נכנסו הרוסים והוא היה בטוח שהרוסים מצאו שם איש מדע שהם יכולים לקחת אותו איתם, סבא שלי היה בטוח שהוא מעבר למסך הברזל. וכשגולדה מאיר ב1948 נסעה להיות שגרירת ישראל בברית המועצות סבא שלי ביקש ממנה לבוא אלינו הביתה, והיא באה, אני זוכרת שהיא הייתה אצלנו בבית. והוא ביקש ממנה לחפש את אבא שלי ברוסיה, "מחט בערימה של שחת" והיא הבטיחה שהיא תחפש וגם אנחנו כילדים המשכנו להאמין גם לאחר שסבא שלי נפטר שהוא שם. בעדות האחרונה שיש לנו היא שאבא שלי היה בצעדת מוות, ואז באותם ימים לא ידעו מה זה צעדות מוות, מישהו סיפר לאבא שלי שהוא היה איתו שהגרמנים לקחו אותם לצעוד כדי לברוח מהרוסים והוא היה נורא חלש אז הוא אמר לאבא שלי "אני נשכב פה מתחת לאחד הצריפים, או שאני ימות פה או שיגיעו הרוסים וישחררו אותי" אני לא ממשיך", ואבא שלי אמר לו יש לי עוד כוח אני ממשיך. אבל אחרי המון שנים נודע, לא מיד בסוף המלחמה, שבסוף הצעדות האלה הגרמנים חיסלו את כולם. ואז אנחנו יודעים בדיוק את יום הפטירה של אבא. ח' בשבט תשנ"ה, סמוך מאוד לסוף המלחמה. הוא חי עד הרגע האחרון הם פשוט חיסלו אותו וסבא שלי מת בהרגשה שאבי עדיין חי ברוסיה אנחנו האמנו כמוהו שיום אחד הוא יחזור אבל אחרי שגם סבא וגם סבתא שלי נפטרו אח שלי פתח את כל העדויות ואז ידעו על כל צעדות המוות והוא הבין את מה שהם לא הבינו, שפה הוא נהרג בצעדת מוות וקיבלנו עדויות על הדוד שנפטר מדלקת ראות מרוב עינויים, סבל ורעב וקור הוא נפטר במחנה. אנחנו המשכנו לגור בבית של סבא וסבתא שלי וכשאמא שלי הגיעה אחת הדודות התחתנה מיד אחרי שהגענו, בל"ג בעומר באותה שנה היא התחתנה ויצאה מהבית. כשאמי הגיעה דודה מילכה פינתה את המיטה שלה והיא היתה פותחת כל לילה מיטה מתקפלת בחדר עבודה של סבא שלי כי אי אפשר היה לישון שם כי זה חדר עבודה, באו סטודנטים, והולכת לישון שם ואנחנו ישנו בחדרים, שניים במיטה ובשלב מסוים דודה שלי רצתה, התוכנית שלה ושל בעלה היתה להגיע לארץ וללכת לקבוצת יבנה. כי שם היו הרבה חברים שלהם, וזו היתה התכנית, להיות חקלאים. אז היא ביקשה להגיע לקבוצת יבנה, אמנם היא פה בארץ לבד עם שני ילדים, היו לה קשיים כי היא מפרנסת יחידה עם שני ילדים. אז בסופו של דבר קיבלו אותה תחילת 48 הם עברו ליבנה ואז התחילה מלחמת השחרור, והיה קצת נתק בינינו.

בסופו של דבר אנחנו גדלנו פה בארץ, אנחנו נשארנו בבית של סבא וסבתא ואמא שלי חיפשה עבודה, היא הייתה מורה לשפות, היא אמרה לעצמה שלא תלך להתמודד עם ילדים צברים חצופים ששונאים את האנגלים ולא רוצים ללמוד אנגלית אז היא חיפשה מקצוע אחר וכיוון שאבי היה סטודנט לרפואה, הם היו מאורסים שש שנים עד שהוא סיים את לימודיו ואת רוב הזמן הם העבירו על ספרי רפואה וזה מאוד עזר לה גם להציל כמה חברות במחנות. אבל היא אמרה שהיא רוצה מקצוע פרא רפואי, היה לנו ידיד שהיה מנהל המחלקה הפתולוגית בהדסה הר הצופים והוא הזמין אותה לעבוד במעבדה שלו כעובדת מעבדה ולא היה תקן אז היא עבדה שם בהתנדבות ובינתיים למדה את המקצוע ובנובמבר אחת מעובדות המעבדה נחמה שבעלה גר בחיפה והיא בירושלים והם היו נוסעים כל בוקר אחד לשני, היא חזרה מירושלים לעבודה וברמלה היו פרעות והיא נהרגה אז אימי קיבלה את המקום שלה. באותו יום אימי באה הביתה ואמרה שלא כך היא רצתה לקבל את מקום העבודה הזה אבל היא קיבלה את מקום העבודה, הייתה לה משכורת והיא הייתה מאושרת שהיא יכולה לתמוך בכלכלה שלנו ולמרות שסבא וסבתא שלי אמרו לה כל הזמן "לא צריך יש לנו מספיק", היא לא וויתרה. ב1948, לפני הקמת המדינה, הר הצופים היה נצור,

הירדנים היה מאוד קשה והם היו נוסעים ונשארים בהר שבועיים כדי לא להסתכן בדרכים, אמא שלי נסעה שבועיים לתור שלה על ההר והייתה התקפה על השיירה ואמא שלי נהרגה. היא הייתה בת 37. אנחנו נשארנו וגדלנו אצל סבא וסבתא, והיה לנו מזל כי ילדים שהגיעו יתומים מהשואה הלכו למוסדות, ילדים שהגיעו ממשפחות דתיות מהשואה הלכו למוסדות חילוניים הפכו ליהודים חילוניים, לא אפשרו להם לקיים מצוות. וגם לגדול במוסד זה לא היה הכי נעים. ולמדנו בתיכון השלמנו את לימודי התיכון שלנו אח"כ הלכנו לנח"ל, לצבא והקמנו משפחות. אחי דניאל נהרג ממחלת הסרטן לפני 9 שנים. הוא היה איש מיוחד מאוד. ואנחנו עשינו כנס ב2005 בעתלית 60 שנה לעלייה. מחמישה ילדים שהיינו הפכנו ל130 אחרי 60 שנה היו, היום אחרי 7 שנים אנחנו מעל 150 איש_נכדים, וכו'. זה התשובה לנאצים האלה שרצו לכלות אותנו, זו לא נקמה, אין נקמה. גם ביאליק אמר, נקמת ילד קטן, לא ברא השטן", ובאמת אין נקמה והיום כל העולם נגדנו, כמו תמיד.